

İSMET MELTEM ÇETİNKÖK AFŞAR
Cumhuriyet'i Fotoğraflamak

İSMET MELTEM ÇETİNKÖK AFŞAR Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü'nden 2002'de mezun oldu. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Bölümü'nde "1990 Sonrasında Türkiye'de Video Sanatı ve Kimlik Sorunsalı" başlıklı teziyle 2006'da yüksek lisansını; "Erken Cumhuriyet Dönemi Fotoğraf Sanatı: İdeoloji ve İnşa" başlıklı teziyle 2021'de doktorasını tamamladı (2026'da *Cumhuriyet'i Fotoğraflamak* adıyla İletişim Yayınları tarafından kitaplaştırıldı). TRT Dış Yayınlar Dairesi Başkanlığı'nda prodüktör olarak görev yapan Çetinkök Afşar, Anadolu'nun kadim kültürlerinden miras kalan kültür varlıkları, bunlar aracılığıyla kültürel belleğin inşası, kültürün kuşaktan kuşağa aktarılması ve bu aktarımda medyanın kullanımı bağlamında radyo programları ve podcastler hazırlamaktadır. Türkiye'nin Sesi Radyosu'nda yayımlanan "Sonsuzluğa Atılan İmza: Atatürk" adlı programı 47. Sedat Simavi Ödülleri'nde "Radyo" dalında övgüye layık görülmüştür.

İletişim Yayınları 3712 • Araştırma-İnceleme Dizisi 624

ISBN-13: 978-975-05-4003-5

© 2026 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2026, İstanbul

EDİTÖR Kıvanç Koçak

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Oben Üçke

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44870

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No. 6/41

Bağcılar 34218 İstanbul · Tel: 212.445 32 38

CİLT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No. 6

Bağcılar 34218 İstanbul · Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

İSMET MELTEM ÇETİNKÖK AFŞAR

Cumhuriyet'i Fotoğraflamak

Erken Cumhuriyet Dönemi
Fotoğraf Sanatı

Babam Erol ve annem Serpil etinkök'e...

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	11
----------------	----

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE	13
Göstergebilim kuramı ve fotoğraf ilişkisi	13
Fotoğraf okumalarında kullanılan kavramlar	20

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA FOTOĞRAF, İKTİDAR VE GÖRSEL TEMSİL	37
Osmanlı döneminde fotoğraf ve propaganda	39
<i>Fotoğraf albümleri ve sergiler</i>	41
<i>Mühendishane-i Berri Hümayun'un asker fotoğrafçıları</i>	47
Osmanlı dönemi basın ve cephe fotoğrafçılığı	49
Osmanlı dönemi amatör fotoğrafçılığını destekleyen çalışmalar	52

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MODERN TÜRKİYE'NİN İNŞASI	57
Dönemin siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel ortamını belirleyen unsurlar	59

<i>Bir hafıza mekânı olarak başkent Ankara'nın inşası</i>	62
Kurumlar ve kültür politikaları	64
Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu	65
Halkevleri ve Halkodaları.....	67
<i>Halkevleri'nin şubeleri, şubelerin görev ve etkinlikleri</i>	69
<i>Matbuat Umum Müdürlüğü</i>	73

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEVLET POLİTİKALARI VE FOTOĞRAF İLİŞKİSİ	75
Atatürk imgesi	79
<i>Atatürk'ün yurt gezileri ve fotoğraf</i>	79
<i>Atatürk'ün vefatının ardından İnönü ve Atatürk imgesi</i>	91
Toplum inşasında milli bayramlar, sağlık ve beden politikası ilişkisi	97
Kadın politikaları ve kadın imgesi	117
Eğitim politikaları	129
Ekonomi politikaları ve yatırımlar	138
Kültür politikaları ve kurumların fotoğraf sanatına katkısı	149
<i>Halkevleri</i>	149
Halkevleri ve devletin sanat yaklaşımı.....	158
Halkevleri'nin fotoğraf sanatı ve amatör fotoğrafçılığa katkısı.....	160
<i>Ankara Halkevi'nin düzenlediği amatör fotoğraf yarışmaları</i>	167
<i>Halkevleri amatör fotoğraf yarışma ve sergileri</i>	170
<i>Halkevi dergilerinin fotoğraf sanatına katkısı</i>	178
<i>Matbuat Umum Müdürlüğü'nün çalışmaları</i>	183
<i>La Turquie Kemaliste ve fotografik imgeyle kurulan yeni Türkiye algısı</i>	184
Türkiye Güzellik, Tarih ve İş Memleketi Sergileri.....	191
<i>Fotoğrafla Türkiye albümü</i>	196
<i>Radyo Dergisi</i>	199
<i>Partinin yarı resmî yayın organı konumundaki Ulus gazetesinin "Yurttan Resimler" köşesi</i>	206

BEŞİNCİ BÖLÜM

DÖNEMİN DİĞER SÜRELİ YAYIN VE GAZETELERİNİN FOTOĞRAF SANATINA VE AMATÖR FOTOĞRAFÇILIĞA KATKISI	209
Fotoğraf sanatına dair tartışmalar.....	210
Amatör fotoğraf yarışmaları.....	220
Diğer süreli yayınların fotoğrafa katkısı.....	223
Foto Süreyya <i>dergisi</i>	223
Fotoğraf Haberleri <i>dergisi</i>	225
Doküman <i>dergisi</i>	227
Güzel Sanatlar <i>dergisi</i>	228
Profesyonel ve Amatörün <i>Dergisi Foto</i>	232
Fotoğraf Aylık Sanat <i>Dergisi</i>	236
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	239
KAYNAKÇA	251

TEŞEKKÜR

Bilimsel yaklaşımı ve çalışmalarıyla örnek aldığım, beni bu tez konusunu seçmem için cesaretlendiren, çalışmamın olgunlaşması ve başarısında çok büyük emeği bulunan, zor zamanlarımda yanımda olarak benden asla vazgeçmeyen ve yolumu aydınlatan sevgili danışman hocam Doç. Dr. Zeynep Yasa Yaman'a teşekkürlerimi sunuyorum. Tez izleme komitesinde bulunan Prof. Mehmet Yılmaz ve Prof. Dr. Özgür Yaren'e, savunma jürisinde yer alan Prof. Dr. Filiz Yenişehirlioğlu ve Prof. Dr. Serpil Bağcı'ya aydınlatıcı görüşlerini benimle paylaştıkları için teşekkür ediyorum.

Çalışmam sırasında bana özel arşivini açan Uđur Kavas'a, Milli Kütüphane, Türk Tarih Kurumu ve VEKAM arşiv çalışanlarına, Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi Sanat Odası çalışanlarına ve özellikle sevgili ağabeyim Volkan Çetinkök ve eşi Gülseren Çetinkök'e araştırmam sırasında bana destek oldukları için teşekkürlerimi sunuyorum.

Her koşulda yanımda olan annem Serpil Çetinkök ve babam Erol Çetinkök'e şükranlarımı sunuyorum. Babamın, bizden uzakta olsa da, mutluluğumu benimle paylaştığını

hissediyorum. Değerli eşim Emrah Afşar'a, sabırla beni desteklediği ve işlerimi daima kolaylaştırdığı için; sevgili ablam Nilhan Ürkmez Taşkın, ağabeyim Vedat Taşkın ve kardeşim Didem Taylan'a desteklerini esirgemedikleri ve bana her zaman inandıkları için teşekkür ediyorum. Son olarak, büyük bir uyum ve karşılıklı anlayışla çalıştığım değerli editörüm Kıvanç Koçak'a da teşekkür etmek isterim.

KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Göstergebilim kuramı ve fotoğraf ilişkisi

Bir anlamlandırma pratiği olarak fotoğraf, sosyal ve tarihî içeriği olan, belirli amaçlar taşıyan kültürel bir yapıdır. Fotoğrafı oluşturan öğelerin göstergebilime ait olduğu söylen- se de kuramı sadece göstergebilimle sınırlandırmak kanım- ca doğru değil; fotoğrafın sosyal bilimlere ait farklı disip- linlerin katkısı olmaksızın üretilmesi ve okunması da mümkün olmadığından, bu alandaki çalışmalarını disiplin- lerarası bakış açısıyla yapılandırmak çoklu bir bakışı da beraberinde getirir.¹ Ben de bu kitapta fotoğraflara sosyolo- ji, felsefe, toplum tarihi, sanat tarihi gibi birçok farklı di- siplinin yöntemleriyle bakmayı denedim. Burgin'in belirtti- ği gibi fotoğrafı, kendi içinde kuralları olan bir alan olarak değil, toplumla ilişkisi içerisinde değerlendirmeyi amaçla- dım.² Ayrıca fotoğrafı “yapan” da, “okuyan” da iletiye dair

1 Victor Burgin, *Fotoğrafı Düşünmek*, çev. Aylin Ünal, Espas Yayınları, 2013, s. 8.

2 Burgin, s. 7-10.

alt metinleri anlamlandırmak için bir ön bilgiye ihtiyaç duyacaktır.³

Göstergebilim, değerlendirilen dönemin sosyokültürel özellikleri ve ideolojik yapısına uygun bir kuramsal çerçeve içerisinde gerekli durumlarda kullanılan bir yöntemdir. Göstergebilim alanında da etkili olan yapısalcılık, sosyokültürel araştırmaları bilimsel bir temele yerleştirir. Bunu yaparken de dilin, sosyokültürel yapının anlamlandırılmasında önemle üzerinde durulması ve ele alınması gerektiğini savunur.⁴ Göstergebilimde, konusu ve sınırlarının ne olduğu fark etmeksizin her anlamlı bütün, “işaretlerden oluşan bir dizge” olarak tanımlanır ve dizgeleri oluşturan parçalar da “gösterge” olarak nitelenir.⁵ Göstergebilim, türü her ne olursa olsun birçok metnin parçalarını, “üstdil aracılığıyla dizgeleştirerek sunmayı” amaçlar.⁶ Çağdaş göstergebilimin temellerini atan Amerikalı felsefeci, mantıkçı ve matematikçi Charles Sanders Peirce göstergebilimi tüm bilimlere uyarlanabilecek “genel bir kuram” olarak görür.⁷ Gösterge, yorumlayanın belleğinde bir etki yaratır ve anlamı oluşturan bu etki, okurun ya da yorumlayanın bireysel ve toplumsal deneyimlerine bağlı olarak değişebilir.⁸ Stuart Hall ve John Fiske’de gördüğümüz “kültürel çalışmalar” yaklaşımının bir parçası olarak “metinler, okuyucuları tarafından

3 Güler Ertan, “Fotoğraf Dilinin Dünü ve Bugünü”, *Fotoğraf Dergisi*, sayı 102, 2012, s. 52-53.

4 Jorge Larrain, *İdeoloji ve Kültürel Kimlik*, çev. Neşe Nur Domaniç, Sarmal Yayınları, 1995, s. 87

5 Mehmet Rifat, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları-1*, YKY, 1998, s. 111; Roland Barthes, *Göstergebilimsel Serüven*, çev. Mehmet Rifat ve Sema Rifat, YKY, 2016, s. 27.

6 Mehmet Rifat, *Homo Semioticus ve Genel Göstergebilim Sorunları*, YKY, 2007, s. 91.

7 Rifat, *XX. Yüzyılda...*, s. 114.

8 John Fiske, *İletişim Çalışmalarına Giriş*, çev. Süleyman İrvan, Bilim ve Sanat Yayınları, 1996, s. 64-65.

inşa edilir” düşüncesi, fotoğraf için de geçerlidir. Eğer yapan ile okuyan aynı sosyokültürel pratiklerden geliyorsa fotoğrafı benzer şekilde okuyabilir.⁹

Pierce, göstergeyle ilgili olarak üçlü bir sınıflandırmaya gider; gösterge ve nesnesi arasındaki benzerliğe dayalı olan “görüntüsel gösterge”, gösterge ile nesnesi arasındaki doğrudan bağlantıya dayalı “belirtisel gösterge”, gösterge ve nesnesi arasındaki nedensizlik ilişkisine dayalı “simgesel gösterge”. Örneğin, fotoğraf bir görüntüsel gösterge, duman ateşin belirtisel göstergesi ve harfler de seslerin simgesel göstergesidir.¹⁰ Bu çalışmada fotoğraf, “görüntüsel gösterge” olarak ele alınmıştır.

Fransa’da 1960’lı yıllarda sayısı artan göstergebilim çalışmalarının önemli aktörlerinden Roland Barthes, “gösteren, gösterilen ve gösterge”den oluşan üçlü bir yapı kurarak fotoğraftan edebiyata, modadan reklama kadar birçok farklı sözel ve görüntüsel metni değerlendirir.¹¹ Ona göre, fotoğrafın da içinde bulunduğu birçok medya, okunması gereken anlatı biçimleridir ve birer öyküleri vardır.¹² Barthes, anlamlandırmanın ikili karşıtlık biçiminde sınıflandırdığı iki düzeyinden bahseder: Düzanlam ve yananlam.¹³ Ona göre, düzanlam, fotoğrafa konu olan objenin ya da durumun “mekanik bir yeniden üretimi”yken yananlam, bu yeniden

9 Gabriela B. Christmann, “The Power of Photographs of Buildings in The Dresden Urban Discourse. Towards a Visual Discourse Analysis”. *FQS*, cilt 9, no.3, mak. 11, Eylül 2008, <https://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/1163/2570> (erişim 27.11.2017)

10 Fiske s. 70 ve Alev Fatoş Parsa, “Fotoğraf ve Görsel Göstergebilim Üzerine”, *Kontrast*, sayı 50, 2016, AFSAD, s. 19-20.

11 Berke Vardar, “Göstergebilim, Barthes ve Göstergebilim İlkeleri”, *Göstergebilim İlkeleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979, s. XX; Roland Barthes, *Çağdaş Söylenler*, çev. Tahsin Yücel, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1990, s. 158.

12 Roland Barthes, *Anlatıların Yapısal Çözümlemesine Giriş*, çev. Mehmet Rifat-Sema Rifat, Gerçek Yayınevi, 1998, s. 7.

13 Barthes, *Göstergebilimsel Serüven*, s. 29.